

ТЕМА 4. ГЕОПОЛІТИКА ПРОВІДНИХ КРАЇН ІНДО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Мета теми: з'ясувати специфіку ІТР в динаміці геополітичних зрушень в архітектурі сучасного світоустрою та проаналізувати трансформацію геостратегій провідних держав ІТР

Питання для вивчення

1. Загальна характеристика сучасного розвитку ІТР в системі глобальної геоекономіки та геополітичної безпеки.
2. Геополітика і геостратегія Китаю.
3. Геополітика і геостратегія Японії.
4. Індія в системі сучасних геополітичних процесів.

Основні терміни і поняття

«Азійські тигри першої хвилі», «азійські тигри другої хвилі», Асоціація Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціація країн Південно-Східної Азії, «Великий Китай», концепція «відкритого регіоналізму», доктрина Йосіди, доктрина С. Абе, Шанхайська організація співробітництва (ШОС), неруванізм, «позитивний нейтралітет», «Панча шила», проблема Кашміру

Методичні рекомендації

👉 Перш, ніж приступити до вивчення винесених на семінар питань, варто дослідити особливості Індо-Тихоокеанського регіону (раніше застосовувалося поняття Азійсько-Тихоокеанський регіон, часто й зараз воно фігурує у політичному дискурсі) як такого, що наразі найбільш динамічно розвивається, та, на думку багатьох експертів, є генератором розвитку світової економіки. На долю цього регіону сьогодні припадає близько 40% населення, 55% ВВП, 42% споживання електроенергії, більше 55% інвестицій усього світу і більше 40% світового експорту. Тут розташовані 7 країн з найкрупнішими золотовалютними резервами у світовому господарстві і одночасно тут найвища чисельність населення з доходом менше 1 дол. у день. Національна безпека країн регіону залежить від їх залученості до процесу глобалізації, напрямків і темпів економічного зростання. В економічному плані забезпечення стабільності в цьому регіоні залежить від ситуації в межах взаємодії США – Японія – Китай – Індія – «азійські тигри першої хвилі» (Південна Корея, Тайвань, Малайзія) – «азійські тигри другої хвилі», що зараз набирають економічної ваги (В'єтнам, Таїланд, деякі інші країни Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)). В геополітичному і військово-стратегічному плані стабільність в цьому регіоні

залежить від претензій на лідерство в ІТР країн «чотирикутника» – США, Японії, Китаю та Індії. Отже, США були предметом розгляду на одному з попередніх семінарів, а завдання нинішнього семінару – вивчити геополітику і геостратегію Китаю, Японії та Індії.

👉 Китай здійснив неймовірний економічний стрибок, починаючи з 80-х років ХХ ст. і увійшов у п'ятірку найбільш потужних держав за розмірами ВВП. Студентам варто проаналізувати економічний потенціал сучасного Китаю, що надає йому можливості позиціонувати себе як одного з найуспішніших суб'єктів сучасної геополітики. Слід звернути увагу на політичну організацію Китаю, яка забезпечує сприятливий розвиток бізнесу (до речі, близько двадцяти років тому на черговому з'їзді КПК були зняті обмеження зі вступу в компартію представників національного бізнесу), проте зберігає образ супротивника демократії. До того ж, існує безліч проблем в економічній і політичній сферах суспільного життя Китаю, що заважає йому конкурувати з іншими світовими лідерами. Особливо це стало проявлятися після пандемії COVID-19. Отже студентам необхідно пояснити глибоку диспропорційність розвитку Китаю, а також ризики та загрози економічній стабільності.

Незважаючи на певні перешкоди, КНР намагається зміцнити свої політичні позиції на міжнародній арені та наростити свою геополітичну міць. Сьогодні Китай стає проблемним центром сили не тільки в ІТР, а й на планетарному рівні, що відображується на його викликах світовому співтовариству. Це твердження студентам необхідно аргументовано довести. Серед інших треба звернути увагу на нарощування військової могутності, військового бюджету, активності щодо формування нових міжнародних, інвестиційних та інноваційних правил гри з конкурентами і партнерами у світовій політиці, зміцнення ролі у регіональних конфліктах та миротворчих акціях ООН і т. ін. У продовження цієї логіки студентам варто визначити варіанти можливої реакції світового співтовариства на зростання геополітичного потенціалу Китаю. Безумовно, керівництво держави докладает багато зусиль щодо нейтралізації негативних відкликів з боку провідних гравців на світовій шахівниці; саме характеристика цих зусиль та дій китайського керівництва є наступним обов'язковим кроком упродовж аналізу геостратегії Китаю.

Особливо слід зупинитися на технологіях «м'якої сили», які застосовуються вельми успішно компартією КНР. Наприклад, досить показовою в цьому контексті є відмова від постійного акцентування на специфічності шляху розвитку держави у просуванні іміджу Китаю, тим самим підкреслюється універсальність китайської моделі переходу до ринку і функціонування в ньому синтезованої економіки державного втручання та приватної ініціативи. Позаяк, КНР залишається поки що регіональним центром сили, що визначив собі за мету перетворитися до сер. ХХІ ст. у розвинуту державу постіндустріального типу. До того ж, розглядається грандіозний геополітичний *проект Великого Китаю* у складі КНР, Гонконгу, Макао, Тайваню, Сінгапуру (80% його населення – етнічні китайці) і китайської діаспори у країнах Південно-Східної Азії (де проживає

близько 10 млн. чол. китайців). В цьому контексті студентам варто розглянути роль Китаю в угоді Всебічного регіонального економічного партнерства («ЗВТ +»), що охоплює 10 держав-членів АСЕАН і 5 держав, з якими у АСЕАН вже підписані угоди про вільну торгівлю.

Окремого розгляду вимагає проблема вибудовування відносини Китаю з країнами Заходу, корінь якої полягає в тому, що Китай продовжує сприйматися як «свій» в економіці та як «чужий» в політиці. Саме таке бачення Китаю заважає йому у досягненні своїх геополітичних установок. Відносно країн АТР Китай проводить диференційовану політику. Найбільш складні відносини складаються, передусім, з Японією навколо проблем формування Східноазійського співтовариства та Тайваню, що студентам варто пояснити. Крім того, серйозні проблеми наразі виявляються і в межах ШОС, де Китай намагається вести лінію на розвиток її як економічного співтовариства, а Росія намагається відстоювати, передусім, стратегію, яка була закладена з початку формування цієї організації, а саме боротьба з тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом. До того ж розширення складу учасників ШОС за рахунок Індії і Пакистану, а також й Ірану, вимагає від Китаю знизити свої гегемоністські амбіції в межах ШОС, що очевидно не входить в його плани.

Окремого розгляду вимагає питання геополітичної стратегії і тактики сучасного Китаю в умовах повномасштабної російсько-української війни. Слід розглянути еволюцію геополітичних відносин КНР з РФ, укладання домовленостей між ними та вибудовування співробітництва. Варто зосередити увагу на намагання Китаю займати позицію «нейтралітету» і водночас підігрування РФ. Також необхідно прокоментувати миротворчі ініціативи Китаю та їх перспективи.

Отже, підсумовуючи свою відповідь, студенти мають узагальнено відзначити ключові характеристики геостратегії Китаю на сучасному етапі трансформації світоустрою.

👉 Геополітика Японії обумовлена двома асиметрично діючими факторами: з одного боку, Японія є однією з наймогутніших держав світу, а з іншого – не має саме такого відповідного політичного впливу на глобальному рівні, можливості її політичної експансії вкрай обмежені через наслідки Другої світової війни. Отже, основне завдання геостратегії Японії – приведення у відповідність з економічним потенціалом свого геополітичного впливу не тільки в АТР та Східно-Азійському регіоні, а й на глобальному рівні.

Економічна і політична складові геостратегії Японії представлені у вигляді *концепції «відкритого регіоналізму»*, сутність якої у тому, що регіональне співробітництво між східноазійськими країнами має здійснюватися в інтересах подолання регіонального сепаратизму і з метою глобального економічного співробітництва. Студентам варто пояснити, яким чином дотримання цієї концепції уможливить зростання репутаційного капіталу Японії у геопросторових комунікаціях з країнами визначеного регіону.

Потрібно зосередити увагу на ролі Японії у формуванні «Східно-Азійської Спільноти» (САС), яку складають Японія, Китай, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія, країни АСЕАН. Необхідно дослідити мету і завдання цієї організації, а також заходи, які проводяться Японією. Важливо наголосити на тому, що перешкодою на шляху реалізації японського варіанту САС є позиція Китаю, який не бажає виходити за межі регіону і змінювати традиційну геополітику, що склалася у ньому. Іншим елементом-перешкодою є територіальні суперечки: між Японією та Китаєм, Японією та Південною Кореєю. Японія переконана, що Китай прагне зайняти лідируючу позицію в АТР не по праву. Саме Китай і Північна Корея розглядаються як головні стратегічні противники. Одне з ключових положень т. зв. «доктрини Абе» (зовнішньополітичної стратегії нинішнього уряду) – оточення Китаю. Південна Корея – формальний союзник, але відносини з ним ускладнені проблемами історичної пам'яті. Об'єктивно Японія хотіла б відігравати велику роль в регіоні, проте протистояти Китаю в поодиночку вона не може. Це ще сильніше зміцнює відносини з Вашингтоном.

Отже, в цьому контексті доцільно дослідити вплив США на відпрацювання геостратегії Японії, відзначивши передусім, що головною домінантою японської культури є уявлення про ієрархію і заняття в ній «належного місця». З цим розумінням показовою є позиція найбільш впливової консервативної організації «Ніппон Кайгі», що вимагає від США утримання ними лідируючої позиції у світі. Японці хочуть займати в ієрархії належне місце, але вони надзвичайно чутливі до порушення порядку та анархічним тенденціям в міжнародній системі. Тож, ієрархічно вибудована однополярна гегемоністська система на чолі з США для японської свідомості більш зрозуміла ніж класичний реалістський концепт балансу сил. Гегемоністський порядок краще міжнародної анархії.

Також студентам варто звернути увагу на *еволюцію геополітичних відносин* з РФ. Протягом останніх декількох років до повномасштабної російсько-української війни Токіо демонстрував прагнення посилити співпрацю з Москвою, навіть погодившись процес спільного освоєння акваторій і території Островів Південно-Курильської гряди (квітень, 2017р.). Але після 24.02.2022 р. відносини Японії та Росії кардинально змінилися. Тож, студентам варто проаналізувати цю ситуацію.

Продовжуючи логіку відповіді на третє питання семінару, студенти мусять з'ясувати сутність *доктрин С. Абе та Ф.Кішіди*. Неправильним було б недооцінювати зміни в стратегічному баченні місця Японії в світі, що сталася при Сіндзо Абе. Експерти кажуть про перехід від *доктрини Йосіди* (першого післявоєнного прем'єр-міністра) до доктрини Абе. Варто усвідомлювати схожість і відмінність двох доктрин. Подібність – прихильність союзу з США. Відмінності – відмова від політики пацифізму, більш агресивна «ціннісно-орієнтована» дипломатія, посилення збройних сил, прагнення до проектування сили в регіоні. Стосовно *доктрини Ф.Кішіди*, слід відзначити про наміри сучасного прем'єр-міністра Японії змінити (після 24.02.2024) геостратегію своєї

країни в бік кардинальних змін в системі національної безпеки Японії та позиціонування її як гаранта безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Очевидно, що 9 стаття Конституції Японії себе зжила і вже де-факто переглянута. Про це свідчить і розширення військової співпраці з США, і участь Японії у такому альянсі як QUAD, намір створення альянсу з США та Південною Кореєю, співпраця з AUKUS. У короткостроковій перспективі це вигідно Вашингтону, оскільки він може використовувати зростаючу японську військову міць для тиску на Китай і Північну Корею. У довгостроковій – посилення військового потенціалу країни буде об'єктивно підштовхувати Японію до більш незалежної зовнішньої політики. В цьому відношенні буде доцільно нагадати, що Сіндзо Абе продовжує політику свого діда Нобусуке Кісі, також колишнього прем'єр-міністра Японії, який уклав діючий досі з поправками договір про взаємну співпрацю і гарантії безпеки між США і Японією 1960 року. Цей договір змінив нерівноправний Сан-Франциський договір 1951 р. (дозволяв в числі всього іншого американським військам в Японії брати участь у придушенні заворушень – тобто втручатися у внутрішні справи країни і забороняв країні укладати будь-які військові угоди з третіми країнами без згоди на те США) і означав для Японії в першу чергу посилення самостійності у відносинах з США. З точки зору теорії міжнародних відносин повоєнна політика Японії може бути осмислена в рамках концепції периферійного реалізму. Японія намагається максимізувати інтереси, в тому числі економічні, солідаризуючись з США. Однак ця стратегія працює тільки якщо держава-гегемон формує стійкий світовий або регіональний порядок.

Таким чином, підсумовуючи, студентам необхідно обов'язково акцентувати увагу на тому, що сучасна японська геополітика істотно еволюціонувала. Країна прагне до більшої самостійності, хоча й намагається посилити альянс з США. Тобто прагне до незалежності за рахунок посилення залежності. З одного боку Токіо налаштоване на збереження ієрархічної гегемоністської системи на чолі з США, з іншого – гегемон не дуже й зацікавлений підтримувати порядок в цій системі, що робить її непривабливою для Японії. Така суперечливість геополітики Японії надає можливість передбачити цілу низку варіантів щодо майбутнього розвитку геостратегії Японії, що і слід зробити студентам.

☞ Індія – друга за чисельністю населення держава у світі, яка за обсягом ВВП практично не поступається країнам «Великої сімки». За темпами науково-технічного розвитку Індія є одним із світових лідерів. Однак, більше половини індійців проживають на рівні злиднів, витрачаючи менше 2 дол. у день; високотехнологічні товари в експорті Індії займають лише 5%; у країні вкрай загострюються галузеві та регіональні диспропорції, що, безумовно, заважає соціальній стабільності індійського суспільства. Якщо подивитися на політичну трансформацію Індії, то модель Конституції була запозичена у Сполучених Штатах, причому на неї наклалися культурні особливості кожного регіону (в Індії 28 штатів, 21 офіційна мова і понад 1600 діалектів). Традиційна кастова система

фактично зберігається, але юридично усі громадяни в Індії мають рівні права і можливості, а представники нижчої касты в південних штатах навіть сформували рух і політичну партію та досить успішно борються за свої права. До січня 2003 р. офіційна політика Індії щодо застосування ядерної зброї свідчила, що Індія не буде використовувати його першим до тих пір, поки не піддається відповідній атаці. Ця політика була заснована на ядерній доктрині Індії, оприлюдненої в серпні 1999 р. Однак після виходу в 2003 р. документа «Введення в дію ядерної доктрини Індії» було заявлено, що ядерна зброя буде використана в разі застосування проти індійських військ хімічної або біологічної зброї та, найголовніше, навіть якщо їх війська перебуватимуть за межами індійської території.

Отже, з одного боку, Індія – регіональний центр сили, який активно формується, а з іншого – в економічному плані її успіхи в певному сенсі є сумнівними. Тому вироблення геостратегії сучасним керівництвом держави є доволі проблематичним завданням. І тут обов'язково потрібно врахувати особливості культурно-історичного і політичного розвитку Індії. Майже 200 років Індія була під владою Великобританії. Колонізація Індії європейцями почалася в XVI в. Студентам варто хоча б у загальних рисах звернутися до подій сер. XX ст. Адже після отримання Індією незалежності в 1947 р. цю країну зазвичай представляли у світлі пацифізму, завдяки стратегії Махатми Ганді (1869-1948) щодо британських колонізаторів. Непротивлення злу насильством (Satyagraha – сила правди) було популярно і в середовищі різних антивоєнних рухів у Західній Європі і, особливо, в США під час В'єтнамської війни.

Становлення політичної системи Індії, вироблення її геополітичного коду пов'язана з ім'ям її першого прем'єр-міністра Джавахарлала Неру (1889-1964), шанований на батьківщині як «архітектор нової Індії». Геополітичний код Індії, своїми витокami висхідний до давніх традицій індо-буддійської цивілізації, Дж. Неру сформулював у книзі «Відкриття Індії». Він спирався на традицію політичного і культурного синтезу.

Ретельної уваги вимагає розгляд сформульованого Неру геополітичного кодексу Індії, що включає три рівня її геополітичного позиціонування: 1) на місцевому рівні Індія запропонувала неофіційний протекторат над невеликими гімалайськими королівствами Непалом і Бутаном і батьківське ставлення до Шрі Ланці; 2) на регіональному рівні констатувалося гостре суперництво з Пакистаном в Південній Азії і з Китаєм в ширшому азіатському масштабі; 3) на глобальному рівні Індія претендувала бути світовою державою. Ця претензія базувалася на нетрадиційному для геополітики критерії: Неру виступив як засновник руху неприєднання і творець нової архітектури політичного порядку, що спирається на політичний синтез, а не на протиставлення двох систем – капіталізму і соціалізму.

Індійський геополітичний код Дж. Неру містить:

а) політику «*позитивного нейтралітету*», спрямовану на боротьбу за мир, міжнародну співпрацю, проти загрози війни;

б) розробку концепції «Панча шила» – п'яти принципів міждержавних відносин:

- 1 взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету;
- 2 ненапад;
- 3 невтручання у внутрішні справи один одного;
- 4 рівність і взаємна вигода;
- 5 мирне співіснування.

За життя Неру Індія зуміла організувати широке міжнародне рух неприєднання в рамках «Панча шила». Але після його смерті країна, що роздирається внутрішніми протиріччями, перестала відігравати важливу роль на світовій сцені. Незважаючи на це, спадщина Неру для Індії до сих пір значуща як принцип неприєднання. Тому геополітики виділяють Південну Азію як особливий геополітичний регіон світу.

Також студентам слід звернути увагу на той факт, що у самому індійському політикумі упродовж історії існування незалежної держави були помітні коливання від секуляризму до традиціоналізму. Незважаючи на це, з часу правління Неру до Раджива Ганді, а далі при правлінні Індійської народної партії, хоча і існував антагонізм в питаннях місцевої культури в міжнародній та оборонній політиці зберігалася спадкоємність стратегічного курсу. Надалі необхідно відзначити, що індійська народна партія, створена в 1980 р., стоїть на особливому рахунку у американських аналітиків, оскільки при її правлінні поліпшилися відносини з США. Сам період правління Джавахарлала Неру, який представляв ліве крило Індійського національного конгресу, називають курсом на досягнення суспільства, заснованого на принципі рівноваги наступності і змін, а його політична програма отримала назву «нерувіанізм», який передбачав здійснення підтримки національного підприємництва, його захисту від іноземної конкуренції, державне регулювання приватного сектора, жорсткий контроль над фінансовими операціями, а в державному секторі – переважний розвиток основних галузей важкої промисловості і енергетики.

Геополітику Індії потрібно розглядати також скрізь призму її відносин з такими сусідами як Пакистан та Китай, проти яких, ще починаючи з 60-х рр., вона готувалася до оборони на два фронти. Індія і Пакистан дуже різні за релігійно-культурних традицій, державного устрою і економічним рівнем. Основною причиною їх взаємної неприязні є територіальне питання, в якому основним об'єктом є спірна провінція Кашмір, що знаходиться між Індією і Пакистаном. Це один з найбільш мілітаризованих районів планети (тільки індійський військовий контингент тут становить близько 0,5 млн. чол.).

У цьому контексті студентам варто в загальних рисах з'ясувати сутність кашмірської проблеми, починаючи з 1947 р., коли Великобританія надала незалежність своїй колонії, розділивши її на індуїстську державу Індія та мусульманську Пакистан. Кашмір ні приєднаний ні до Індії, ні до Пакистану. Проблема Кашміру виникла в тому ж 1947-му, коли махараджа вирішив увійти до складу Індії. У відповідь пакистанці вторглися на територію провінції.

Махараджа попросив допомоги. Після підписання договору про приєднання до Індії в Кашмір були введені її війська. Так почалася перша індійсько-пакистанська війна. Завдяки втручанням ООН, в 1948р. вдалося припинити військові дії. Пакистан зайняв третину території (північну частину провінції), а Індія надала своїм кашмірським територіям статус штатів Джамму і Кашмір. Між Індією і Пакистаном з'явилася контрольна лінія (понад 700 км). Відтоді Кашмір став джерелом військових конфліктів (Індія і Пакистан воювали в 1965-му і 1971-му), постійної політичної напруженості, а також нарощування озброєнь за рахунок економічного і соціального прогресу. І це при тому, що Індія і Пакистан підписали декларації (про стратегічне партнерство з США), в яких взяли на себе зобов'язання підтримувати демократію, мир і безпеку. Індія вважає весь Кашмір інтегральною частиною своєї території. Пакистан вважає, що Індія порушила принцип розподілу колишньої британської колонії (релігійний принцип). Пакистан вимагає організувати в Кашмірі плебісцит, передбачений в резолюції ООН 1948 року, але Індія відмовляє.

Отже, вирішенню проблеми Кашміру перешкоджає переплетення багатьох чинників. Це стратегічне значення даної території, релігійні, культурні та етнічні відмінності, складні природні умови, залежність Пакистану від джерела води в східній частині Кашміру і ін. Незважаючи на активізацію співпраці, перспективи остаточного розв'язання конфлікту туманні: принципові позиції сторін не змінилися, довгострокова стратегія врегулювання відносин не прийнята. Індія і Пакистан постійно змагаються за партнерство з США. Ситуація така, що активність терористичних угруповань в Кашмірі, можливі зміни в керівництві Пакистану або зміні позиції США щодо однієї чи іншої сторони загрожує різким погіршенням індійсько-пакистанських відносин.

Слід акцентувати на тому, що Сполучені Штати стикаються з певною дилемою. З одного боку, Вашингтон не може допустити погіршення відносин з Індією і Пакистаном – це б загрозувало розхитуванням регіонального силового балансу, аж до ще однієї війни і можливо, навіть, ядерної. З іншого боку, сьогоденне стратегічне партнерство США з Індією і Пакистаном з збереженням status quo лише формально сприяє поліпшенню взаємин і навіть ускладнює можливість реально вирішити ключові проблеми індійсько-пакистанського конфлікту. Співпраця США та Індії буде зміцнюватися. Пакистан «з'їдає» багато американських ресурсів, вигідний Америці як військовий плацдарм, однак в найближчому майбутньому, швидше за все, не зможе виконувати функції її надійного партнера. Індія, що має потужний економічний потенціал, є єдиною демократичною країною в регіоні Південної Азії, і, з огляду на зростання «китайського впливу», вона повинна стати одним з основних стратегічних партнерів США.

Щодо Китаю, то тут дещо складніша ситуація. Історично китайські імператори не турбували індусів через природний кордон у вигляді гірського ланцюга Гімалаїв і непрохідних джунглів на півдні. Хоча зараз Індія має спірні з Китаєм території, скоріше, більше претензій саме у Китаю до Індії, в тому числі

за притулок тибетського Далай-лами, штаб-квартира якого знаходиться в прикордонному з Піднебесною штаті Хімачал-Прадеш. Індію ж у відносинах з Китаєм швидше хвилюють водні ресурси – витoki Брахмапутри і Гангу починаються в китайському Тибеті

Тож, варто наголосити, що в самій Індії існують різні точки зору на проблематичні стосунки з сусідами. Так, індійські вчені зазначають, що після закінчення Холодної війни в Індії з'явилося три гілки, які претендують на вироблення стратегії – нерувіанізм, неолібералізм і гіперреалізм. Самий песимістичний погляд на міжнародні відносини у гіперреалістів. Якщо нерувіаністи і ліберали вважають, що міжнародні відносини можуть бути перетворені або за допомогою комунікації і контакту, або відповідно до економічних реформ вільного ринку і логікою порівняльних переваг, то гіперреалісти вбачають в міждержавних взаєминах нескінченний цикл повторень. Для них конфлікти і конкуренція між державами не можуть бути перетворені в мир і дружбу (крім як тимчасового союзу проти спільного супротивника), тому кращими інструментами є загрози і застосування насильства, через що вони вважають, що найвірніший спосіб досягти миру і стабільності – це накопичення військової сили і готовність до її застосування. Для гіперреалістів в міжнародних відносинах в рахунок береться тільки влада і сила; все інше – ілюзія. Відповідно, для нерувіаністів і неолібералів війна – це всього одна з можливостей, яка може статися між суверенними державами. У гіперреалістів точка зору трохи інша – війна настає, коли конкуруючі держави приходять до розуміння, що інша сторона стала або занадто сильною, або слабкою. Тому підготовка до війни є відповідальною і мудрою політичною прозорливістю, а не будь-яким підбурюванням. Отже, агресію по відношенню до своїх сусідів, якщо питання стосується територіальних суперечок або будь-яких інших протиріч, гіперреалісти вважають не тільки допустимою, але й необхідною.

Окремо варто розглянути проблему сучасної геополітичної поведінки Індії, її лавірування між провідними країнами Заходу та Сходу, зокрема й задоволення своїх геополітичних інтересів за рахунок геополітичних втрат РФ. Варто з'ясувати зміни в геополітичній стратегії сучасної Індії в умовах зміни світопорядку через російсько-українську війну та загострення ситуації на Близькому Сході.

1. Возняк Т. Кілька штрихів до геополітичної стратегії Китаю. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/voznyak/61f552eb01ed0/>
2. Дужа І. Індо-Тихоокеанський регіон в стратегії США. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Випуск 46, С.285-290. – Режим доступу: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8649/1/Indo_Tykhookeans.pdf

3. Індю-Тихоокеанський регіон на шахівниці американської геополітики. – Режим доступу: <https://bintel.org.ua/analytics/indo-tykhookeanskyu-rehion-na-shakhivnytsi-amerykanskoji-heopolityky-chastyna-1>
4. Китайська і індю-тихоокеанська головоломка для НАТО. – Режим доступу: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2023/11/22/kitajs-ka-ndo-tihookeans-ka-golovolomka-dlya-nato/index.html>
5. Трансформації у Індю-Тихоокеанському лідерстві. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/statti/transformatsii-u-indotykhookeanskomu-liderstvi>
6. Шергін С. О. Трансформація взаємодій міжнародно-політичних акторів в умовах послаблення глобального лідерства США [Електронний ресурс] / С. О. Шергін, М. В. Фесенко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – Вип. 15. – С. 346-355. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2623/74/>
7. Шульга М. Китай у світлі геополітики (теоретико-ретроспективний аналіз). – Режим доступу: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/23.pdf>